

OSMANLI DEVLETİ'NDE HAREM KURUMU

Nilüfer Özcan-DEMİR*

ÖZET

Harem sözlük anlamı ile kutsal yer anlamına gelmektedir. Osmanlı'da Harem, padişahların ailelerinin yaşadıkları yerdir. Padişaha çok yakın olması ile belirgin bir siyasi güç de kazanmış olan Harem'in yapısı bir piramit şeklindedir. Her tabaka kendine özgü nitelikler taşır. Harem organizasyonu içinde pek çok grup vardır. Cariyelikten valide sultanlığa yükselmede bu piramit içinde cariyenin taşıdığı niteliklerin, eğitimin ve çevrenin önemli rolü bulunmaktadır.

ABSTRACT

Harem is explained as a sacred place in the dictionary. In Ottoman Empire, harem is the place where the families of the sultans live. Harem is very close to the sultan, so it has gained a certain political power. Its structure is like a pyramid. Each level has characteristics peculiar to itself. There are many groups within the harem organization. It is possible to promote to princess-mother from concubine, the features of the concubine, education and environment gain importance in this promotion.

Key Words: The Sultan's Harem. Woman in Ottoman Empire

* Yrd.Doç.Dr.Hacettepe Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Bu çalışma, kurumsal bir yapı olarak Harem'i ve sahip olduğu sınıfsal düzeni çözümlmeyi amaçlamaktadır. Toplumsal yapı ve toplumsal değişimin tarihsel çözümlemesi içinde bir kurum olarak Harem'in nasıl bir hiyerarşik yapıya sahip olduğu, bu hiyerarşik yapı içinde statü ve rollerin nasıl şekillendiği, toplumsal cinsiyet çerçevesinde cariyelikten Valide Sultanlığa kadar yükselebileme şansı olan Osmanlı kadınının, özellikle saray içinde üstlendiği roller ortaya koyulmaya çalışılacak, bu bağlamda konunun tarihsel sosyolojik bir değerlendirmesi yapılacaktır.

Bir bütünü hangi parçalardan meydana geldiği ve bu parçalar arasındaki ilişkinin nasıl gerçekleştiğini sistem analizi ile ortaya koyabiliriz. Bu bağlamda, bir kültür incelendiğinde, o kültürün kurumlarını ve kurumlar arası ilişkileri de analiz etmek gereklidir. Sosyal sistem grup ve bireylerin ilişkilerinin düzenlenmesini uyumu ve bütünleşmeyi içerir. Bu sosyal sistem içerisinde grup ve bireylerin ilişkilerinin düzenlenmesi için de toplum üyeleri hiyerarşik olarak sıralandırılmıştır. Statü ve ona bağlı roller, görevler, haklar ve sorumluluklar belirlenmiştir.

Toplumsal roller, belirli bir statü ya da toplumsal konumda bulunan bir birey hakkındaki, toplumsal olarak tanımlanmış nitelikte beklentilerdir. Toplumdaki bütün roller, bireylerin diğerleri ile olan ilişkileriyle gelişir ve bir rol seti oluşur(O'Donnell 1988:7). Sosyal sistem içinde bu tanımlanmış beklentiler, statüler çerçevesinde yerine getirilir. Statü ise eşitsizliği beraberinde getirir. Sosyologlar bu eşitsizliği betimlemek için toplumsal tabakalaşma üzerinde dururlar. Tabakalaşma, farklı insan gruplaşmaları arasındaki yapılaşmış eşitsizlikler şeklinde tanımlanabilir(Giddens 2000:256).

Bir kurum olarak Harem'e ilişkin sosyolojik değerlendirmeler yapabilmek ve tabakalaşma sistemini ortaya koyabilmek için genel bir çerçeve içinde belirtilen kurum ve kurumsal ilişkilerin daha ayrıntılı incelenmesi, tarihsel bir kavrayışı da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda sosyoloji, tarih temelinde ve yöneliminde bir girişim olarak ele alınabilir. Toplumsal yapıların ve toplumsal değişimin tarihsel çözümlemesi, tarihsel sosyolojik çalışmaların temel amacıdır. Kendine özgü neden ve sonuçları olan tarihi olaylar, içinde oldukları dönem ve topluma göre kendine özgü bir nitelik taşırlar, değerlendirilmeleri de görelilik prensibi dahilinde gerçekleşir.

Konuya bu açıdan bakıldığında, tarihsel sosyolojik incelemeler zamana ve mekana somut bir şekilde yerleşmiş olan toplumsal yapı ya da süreçlerle ilgili soruları gündeme getirirler. Söz konusu incelemeler, bu toplumsal süreçleri, zaman içinde ele aldıkları gibi, süreçler içinde yer alan eylemlerin karşılıklı etkileşimine de dikkat ederler. Tarihsel sosyolojik incelemeler özgül toplumsal yapıların, kurumların, değişim biçimlerinin tikel ve farklı özelliklerini aydınlatmaya çalışırlar (Skocpol 1999:2).

Bu amaçla Harem'i bir kurumsal yapı olarak ortaya koymak, bunu yaparken de tarihsel bakış açısı ile sosyolojik değerlendirmeleri bir arada kullanmak için basit bir teorik bakış açısından fazlası gereklidir. Çünkü toplumsal kurumlar tekil bir ataerkil düşüncüyü değil aksine toplumsal cinsiyet hiyerarşilerinin olduğu ve sorgulandığı siyasal süreçleri ve iktidar ilişkilerini yansıtırlar (Kandiyoti 1997:171). Bu yüzden de tarihsel anlamlar, olgular, olaylar belirlenmeli ve nedensel açıklamalar ortaya koyulmalıdır.

BİR KURUM OLARAK HAREM :

Osmanlı harem hayatının-teşkilatının hangi tarihte başladığı kesin olarak saptanamamıştır. Ancak Edirne Sarayının yapılmasıyla başladığı İstanbul'un alınmasıyla geliştiği kabul edilmektedir (Uluçay 1985:116)

Hareme ilişkin inceleme yapıldığında temelde iki problemle karşılaşmaktadır. Bunlardan ilki, haremden yaşayanlar yaşadıklarını sözlü tarihe ya da yazılı tarihe bırakmamışlardır. Dolayısıyla da haremi anlatan eserler çoğunlukla Osmanlıları anlatan Avrupalı gözlemciler tarafından yazılmıştır. 17.yüzyıldan sonra ise Avrupalı gezginler, büyükelçiler ve saraylarda padişaha hizmet etmiş olan esirler de haremi anlatan eserler ortaya koymuşlardır. Gerçek, söylenti ve fantezi karışımından oluşan bu eserler, hareme girişin fiziksel olarak çok güç olması ve içeriden dışarıya herhangi bir bilgi sızması, bu kuruma yönelik çalışmaları oldukça kısıtlamaktadır (Bkz: Pamuk Orhan Benim Adım Kırmızı 1998:341).

Bu konuda yapılan araştırmalar incelendiğinde harem kurumuna ilişkin anlatının güvenilir olduğunu belirleyen kriterlerden birinin Valide Sultanı anlatış şekli olduğu görülmektedir. Önemli bazı Avrupa kaynaklı çalışmalarda Valide Sultan'dan hiç söz edilmemekte sadece sıklıkla Valide Sultan'ın otoritesi anlatılmaktadır. Ancak burada gücün kaynağı Haseki Sultan olarak verilmektedir. Bu yapıda elbette hasekinin gücü önemlidir. Ancak kendi bakış

açılarından bakan Avrupalıların Valide Sultan'ı kraliçeleriyle karşılaştırdıkları güç ve statü sahibi Valide Sultan'ı tanı olarak anlayamadıkları söylenebilir. Bir başka nedende araştırmacıların kendilerinden önceki eserlerde yazılanlardan etkilenmeleri olarak gösterilmektedir (Peirce 1998:157-158).

Harem, sözlük anlamı ile kutsal bir alan anlamına gelmektedir. Kadının mahrem kabul edildiği bu dönemde mahrem sözcüğünün haram kökünden geldiği bilinmektedir. Haram ise dokunulması ve tecavüzü yasak olan şeydir. Aynı kökten gelen harem ise, herkese açık olmayan kutsal yer anlamındadır (Saz 1974:12). Harem, giriş-çıkışın kontrol altında olduğu bir mekandır. Osmanlıdaki harem kurumu Bizanstan kalmadır. Bizansla yakın ilişkiye girdikten sonra Harem Kurumu Osmanlı Türklerince öğrenilmiş ve daha önceki ilişkilerinde İran'da da benzerine tanık olduklarından kolaylıkla benimsenmiştir (Balaman 1994:134). Kurumun amacı, ister bir evde isterse padişahın sarayında olsun özel hayatın ve kadınların korunmasıdır (Goodwin 1998:103).

Ancak Osmanlı Devleti'nde genel olarak haremde sözedilince akla ilk gelen Topkapı Sarayı'dır. Osmanlı padişahlarının eşlerinin yaşadığı mekanlara Padişah Haremi ya da Padişah Evi anlamında Harem-i Hümayun adı verilmiştir (Akgündüz 1995:196).

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettikten sonra şehrin merkezinde bir saray yaptırmaya başlamış ve Edirne'den buraya taşınmıştır. Daha sonra da Eski Bizans'ın yerinde Topkapı Sarayı'nı inşaa ettirmiştir. Padişah aileleri ilk önceleri Eski Saray denilen ilk sarayda kalıyorlardı. 1550'lerde çıkan bir yangında yok olan bu yapıdaki Harem 1585 yılında Topkapı'ya nakledilmiştir. Eski saray da haremdeki statüsünü kaybeden kadınlar için ayrılmıştır. Topkapı Sarayı'na giren Harem böylece Padişahın divanına çok yakın olması nedeniyle bir siyasal güç kazanmış, dolayısıyla da Osmanlı tarihinde bir Kadınlar Saltanatı dönemini de başlatmıştır (Alderson 1988:130-131).

Harem-i Hümayun'un tutarlı ve gittikçe büyüyen bir kurumsal yapıya dönüşmesi Kanun-i Sultan Süleyman ve ondan sonraki hanedan politikalarının özelliğidir. Özellikle saltanat ailesinin başkentte toplanması düşüncesi bu gelişmenin de başlangıcını oluşturmaktadır. 16.yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı İmparatorluğu'nda padişah ailesinin padişahın kendisi dışındaki tüm üyeleri başkentte toplanmıştı. Harem önce padişah kadınlarını sonra giderek genişleyen ve ihtiyaçları artan harem nüfusunun bu ihtiyaçlarını karşılayan hizmetkar kadrolarını içine almıştır (Peirce 1998:160).

Osmanlı haremi üçe ayrılmaktadır; birinci kısım, asıl harem kapısına kadarki Hareme Medhal (Antre); haremağalarının emri altındaki erkek kölelere ayrılmıştır. Bu bölümde hiç bir cariyeye yoktur. İkinci kısım, harem'in işçi sınıfında bulunan cariyelerin, hizmetçi konumundaki cariyelerin yaşadığı bölümdür. Üçüncü kısım; Padişah ailesi olan kadın efendilerin, valide sultanların, şehzade haremlerinin yaşadığı kısımdır (Akgündüz ve Öztürk 1999:319-320).

Haremin yapısı bir piramit şeklindedir. Her tabakanın kendine özgü nitelikleri vardır. Bir üst tabakaya geçme eğitime, kişisel özelliklere ve ortama bağlıdır.

Valide Sultan; Padişahın annesi.
Haremi yönetir.
Padişah öldüğü zaman o da dışlanırdı.

Haseki Sultan; Oğul annesi,
tek oğlu padişahlığa gelemeyen ya da ölürse o da dışlanırdı.

Haseki Kadın; Kız annesi,
Padişahın karısı olan dört hanım gözde. Padişah
öldüğünde yeniden evlenebilirdi.

ÖZGÜRLÜK

İkbal ya da hasodahk
(şanslı kız; padişah gözdesi)
çocuk doğurduğunda kadın oluyordu.

Gözde ya da gedikli

Harem okulunun ayrıcalıklı mezunları

Cariye; Eğitimine yeni başlananlar; sanat eğitimi verilir; şarkı söyleme dans etme gibi. Ayrıca Türkçe, farsça ve din dersleri alırlardı. Çok az bir bölümü mezun olabiliyordu geri kalanlar subaylarla evlenirdi.

Haremağaları ve kadın hizmetkarlar: Müslümanların köle edilmesi yasak olduğundan hepsi yabancıydı.(Goodwin 1997:109).

Pek çok harem ağası ve cariyelerin dışında sultana hizmet etmekle görevli kadınları da içinde bulunduran harem, erkekler için olan Enderun ile aynı organizasyona sahipti. Buraya yeni girenlere ev işi, dikiş, nakış, İslami görgü kuralları, dini bilgilerin yanında sanat ve kültürel eğitim verilirdi. Cariyeler aldıkları bu eğitimden önemli bir elemenden geçerek yetenekleri sayesinde gedikli sınıfına yükseltildi. Bu aşamada, Padişah ile doğrudan görüşen gedikliler süreklilik gösterirse ikbal ya da hasodalık rütbesine yükseltirlerdi. Eğer bu ilişki sonunda ikbal padişaha bir çocuk verirse harem hiyerarşisinde statüsü daha da yükselir ve erkek çocuk annesi olursa Haseki Sultan, kız çocuk annesi olursa Haseki Kadın ünvanına sahip olurdu. En kıdemli olan dört Haseki, kendi içlerinden bir grup oluşturarak "başmaklık ya da has" denilen özel bir gelir elde ederlerdi. Bu grup, Harem'deki sosyal aktiviteleri organize eder ve Başhaseki Sultan tarafından yönetilirlerdi. En üstte ise oğlunun tahta çıkması ile bu statüye erişen Valide Sultan yer alırdı (Alderson 1998:131-132). Valide Sultan'a üçyüzbin akçalık bir has tahsis edilir ve evinin masrafları hazine tarafından ödenirdi. Valide Sultan sahip olduğu bu yüksek statü ile sarayın iç işlerinde, siyasi ve sosyal hayatta önemli roller üstlenirdi (D'Ohsson 1992).

Haremin bu genel sosyal yapısı içinde her tabaka içinde de ayrıca bir sınıflama bulunmaktadır. Örneğin; haremin ve padişah ailesinin hizmetkarları olan kadınlar statüsünde bulunan saray cariyeleri dört gruba ayrılmaktadır. 1. Acemiler, 2. Cariyeler 3. Kalfalar, 4. Ustalar.

Hareme giren yeni kızlara acemi denilirdi. Bunların cariye, kalfa ve ustalardan belirli bir eğitim almaları gerekirdi. Çünkü çoğunluğu İstanbul'un dışında köylerden gelmekteydiler. Özellikle savaş yapılan milletlerden alınan esir kadın ve kızlar arasından seçilerek Hareme alınanlar vardı. Kızların hemen hepsi gayrimüslimdi ve çok genç yaşlarında hareme alınmışlardı (Tokmakçoğlu 1991:73). Bunlar arasında özellikle Çerkez Cariyeler, Harem'de pek çok hanedan erkeği ile evlenmek suretiyle yüksek statüler elde etmişlerdir. Saraya alınan bu acemiler kısa sürede cariyelik statüsüne kavuşurlardı. İçlerinden güzel olanlar ve odalık olarak alınanlar hünkar kalfaları tarafından, diğerleri de kalfa ve ustalar tarafından eğitilirlerdi. Bu kızlardan bir kısmına hizmet halayığı denirdi. Yaşları büyük ve eli yüzü düzgün olanlardan seçilirdi. Bir kısmı ticaret için alınırdı, bunların yaşı diğerlerine göre daha küçüktü. Odalıklar ise, 15-20 yaş arasında ve oldukça güzel olanlardan oluşurdu (Saz 1974:46). Odalık statüsü, genç kızın genel bir hizmetkar durumunda olduğunun göstergesiydi. Odalıklar; karakterlerine, yeteneklerine,

çekiciliklerine ve güzelliklerine göre değerlendirilir ve cariyeye olmak üzere yetiştirilirdi (Tokmakçioğlu 1991:75). Belirli bir hizmeti yerine getiren cariyelere aynı zamanda gündelik olarak para da verilirdi. Kalfa ise, saraylarda ve konaklarda hizmet eden cariyelere denirdi. Kalfa olan cariyeler güzellikleri ya da iş yapma yeteneklerine göre Kadın Efendi, Valide Sultan, Şehzade ve İkbal dairelerine hizmetçi olurlardı. Çalışma süreleri dikkate alınarak da büyük kalfa, ortanca kalfa ve küçük kalfa olmak üzere üç gruba ayrılırlardı. (Akgündüz 1995:291). Kalfalar buldukları dairenin her türlü hizmetini görürler, haftalık daire nöbeti tutarlar, perşembe günleri bütün daireyi temizlerler ve cuma günü nöbeti diğer kalfalara devrederlerdi (Uluçay 1985:143). Ustalık ise, haremdeki bir cariyenin yükselebileceği en son statüdür. Usta olmak için Padişah hizmetlerini gören cariyeye olmak gerekirdi. Bunlar arasında en nüfuzlusu hazinedar usta'dır. Padişahın kendisi tarafından seçilir ve haremde yaşayan kalfalara, cariyelere ve öteki ustalara hükmederdi. Ayrıca bütün hazinelerin anahtarlarını taşır, göçleri ve törenleri düzenlerdi. Sofra hizmeti görenlere çeşniyar (çaşnıgır) usta denirdi. Besinlerin zehirli olup olmadığını kontrolü ona aitti. Çamaşır usta, Padişahın çamaşırını yıkayan ustalara verilen isimdi. İbrikar usta, Padişahın el ve yüzünü yıkamak için hizmette bulunurdu. Bunların dışında da Padişaha hizmet veren ve yaptıkları işe göre isimlendirilen-kahveci usta, külhancı usta, kilerci usta gibi- pek çok usta daha vardı (Uluçay 1985:132-137).

Kısaca özetlenecek olursa, Haremdeki bir cariyenin kariyeri üç farklı biçimde sonuçlanmaktaydı; Osmanlı Şehzadesinin annesi sıfatıyla hanedan ailesi üyesi olmak, Harem kurumundaki idari statülerden birini elde etmek ya da özgür bırakılıp hanedandan bir erkeğin eşi olarak Osmanlı yönetici sınıfına girmek. Cariye olarak başarılı bir kariyer yapabilmek; haremde fiziksel çekicilik kadar karakter, akıllılık ve başarıya bağlıydı (Pierci 1998:190).

Daha önce belirtildiği gibi, Topkapı Sarayı'na yerleşmeyle başlayan "Kadınlar Saltanatı" özellikle XVIII.yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda çok etkili olmuştur. Başlı başına bir inceleme konusu olabilecek olan bu siyasi güç için konu dahilinde belirtebilecek en önemli iki şahsiyet, her iki oğlundan dolayı bu makamı (Valide Sultanlığı) elde eden Kösem Mahpeyker ve Rabia Gülnûş Sultandır. Kösem Mahpeyker elindeki güç ile ikinci oğlu İbrahim tahttan indirilirken bile Eski Saraya gitmemiş ve torunu IV.Mehmed'in saltanatının ilk üç yılında haremde Valide Sultan ünvanını taşımaya devam etmiştir (Alderson 1998:133).

Rabia Gülnüş Sultan ise Deli Hüseyin Paşa'nın Girit seferi esnasında Osmanlı Sarayına esir olarak alınıp sunulmuş ve Haremde IV.Mehmed'in başkadınlığına yükselmiştir. Şehzade Mustafa ve Ahmet'in annesi olan Sultan, 1582'de kayınvalidesi Turhan Sultan öldükten sonra gittikçe güçlenmiştir. Kocası tahttan indirilip hapse gönderildikten sonra Eski Saraya gitmişse de, oğlu II.Mustafa'nın tahta çıkmasıyla hareme geri dönmüş ve oğlu III.Ahmet döneminde de sarayda nüfuzunu korumuştur (Tokmakçioğlu 1991:107).

Haremin nüfusu sadece kadınlardan oluşmaktaydı. Kadınların korunması amacıyla görevlendirilen erkekler yani "harem ağaları" da bulunmaktaydı. Genellikle Sudan ve Habeşistan'dan getirilen zenci köleler küçük yaşta hadım edildiği için kadınlara bir zarar vermeyeceği düşüncesiyle hareme alınırlardı (Altındal 1994:28). Hadımlık anadan doğma olduğu gibi bir erkeğin başka bir erkek tarafından sakatlanması şeklinde de gerçekleşebilirdi. Harem ağaları içinde sarayda rütbe ve nüfuz sahibi olanlar istisna olmakla birlikte itibar ve servet sahibiydiler. Osmanlı haremde yer alan bu erkek hizmetçiler iki gruba ayrılmaktaydı. Bunlardan ilki, "Ak Hadımlar"dır. İslam hukukunda erkeklerin hadım edilmesi yasak olduğundan Osmanlı Devleti'nin genişleme döneminde Macarlardan, Slavlardan oluşan hadım edilmiş esirler arasından seçilerek oluşturulmuştur. Daha sonra Gürcü, Ermeni ve Çerkez esirlerden hadım olanları da bu gruba girmektedir. Bu ak hadımlara "Ak Ağalar" adı verilmekteydi. En önemli görevleri Padişahın haremmini korumaktı. İkincisi olan "Siyah Hadımlar", ak hadımların harem içinde dedikodu ve fitneyi yaratmaları ve güçlkle temin edilmelerinden dolayı hareme girdiler. Mısır'dan, Habeşistan'dan ve Orta Afrika'dan gelen zenci çocukları arasında hadım edilmiş olanları seçilerek hareme alınırlardı. Hareme çocukken gelen bu çocuklar eğitilir ve eğitimi tamamladıktan sonra harem içinde hizmete alınırlardı (Akgündüz ve Öztürk 1999:334). Harem ağalarının en kıdemlisine kızlar ağası ya da baş musahip denirdi. Kızlar ağası ilk zamanlarda ak hadımlardan seçilirdi. I.Murat 1582'de bu durumu değiştirdi ve ak ağa kızlar ağalığından azledildi yerine Habeş Mehmet Ağa geçirildi. Zenci harem ağaları bu tarihten saltanatın sonuna kadar görevi ellerinde tuttular (Uluçay 1985:118). Zenci harem ağalarının kıdem sırası da, en aşağı kapı ağası, ortanca ve hasıllı (özel bir unvan karşılığı olarak kullanılırdı sözlük anlamı yoktu şeklindeydi) (Saz 2000:88).

Kadınları korumak ve onlara hizmet verebilmek amacıyla padişahlar çok sayıda haremağası kullanmışlardır. Harem içinde en gizli bilgileri bilen ve dış dünya ile sürekli ilişki içinde bulunan bu haremağaları aynı zamanda sarayın en yozlaşmış kesimini de oluşturmaktaydı (Tokmakçıoğlu 1991:79). Kızlar ağası, iç ve harem halkının başıydı, statüsü Sadrazam ve Şeyhülislam'dan sonra gelirdi. Kızlar ağasından sonra haremın en mevki sahibi olanları ise şunlardan oluşmaktaydı; Harem Hazinesinin başı haznedar usta ve yardımcısı, baş musahip ve sayıları 7-10 arasında değişen Muşahipler ki bunlar Padişahın odasında nöbet tutar ve Padişahın emirlerini harem halkına duyururlardı, bunlardan sonra oda lala baş gulamı gelirdi. Kapı ağasının görevi, haremı korumak, harem için gerekli cariyeleri sağlamak, cariyeler arasındaki terfi ve ceza işlerini Padişaha arz etmek, kendisine bağlı olanların işine son vermek ya da yenilerini görevlendirmektir (Uluçay 1985:120).

SONUÇ

Bu yazının amacı, Osmanlının sahip olduğu kurumlardan biri olan Haremın bünyesindeki hiyerarşik yapıyı ve bu yapı içinde Osmanlı kadınının sahip olduğu statü ve rolleri ortaya koymaya çalışmaktır. Bir bütün olarak Haremı oluşturan parçalar ve parçalar arası ilişkiler gösterilmeye çalışıldı. Harem kurumunun teşkilatlanma biçimi ve nasıl şekillendiği ele alındı.

Günümüz sosyolojisinin temel tartışma alanlarından olan toplumsal cinsiyet ve tabakalaşma konusunda yapılan çalışmalarda toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin çok eskilere dayandığı görülmektedir. Hiçbir sınıfın olmadığı avcı-toplayıcı toplumda bile erkeklerin kadınlara karşı üstünlüğü bulunmaktaydı. Cinsiyet eşitsizliğinin Osmanlı'daki durumuna bakıldığında, konu çerçevesinde özellikle Harem kurumu içinde kadının statüsüne bağlı olarak belirli bir nüfuza da sahip olduğu görülmektedir. Ancak bu nüfuz kadının toplumsal statüsü ve içinde yer aldığı sınıfa göre değişmektedir. Harem kurumu içinde en üst sınıfta bulunan Valide Sultanın olayların içinde bizzat yer almadığı ama onlara gizli de olsa müdahale eden bir konumda kaldığı ve gücünü Padişah olan evladı ölene ya da tahttan indirilene kadar koruduğu görülmektedir.

Hanedan kadınlarının örneğin vakıflar kurması, çeşitli hayır işlerinde bulunmaları sadece onların değil tüm padişah ailesinin dine bağlı olduğunu ve halka yardımcı olduklarını gösteriyordu. Sanata gösterdikleri ilgi, hattatları,

minyatür sanatçılarını, mimarları korumaları aynı zamanda hanedanın da sanat ve kültürün destekleyicisi olduğunu gösterme açısından önemliydi (Pierce 1998:228).

Kısaca Haremde yaşayan ve siyasi hayatın da içinde bulunan bu kadınların halk ile hanedan arasında oluşturdukları bu ilişki ağı Osmanlı Devletinin politikasında önemli yer tutmaktaydı. Hanedan kadınlarının yaptıkları hayır işleri, yoksullar için yapılan kurumlar, imaretler, hanlar fakirlikten doğan asiliği ve ayaklanmaları hafifletmeye de yardımcı olmaktadır.

Hanedan kadınları sadece hayır işlerinde değil diplomaside de önemli görevler alırlardı. Padişahın başka hükümdarlarla olan ilişkilerinde aracılık etmesi için hanedan ailesinden bir kadını özellikle de Valide Sultan'ı göndermesi eski bir Türk geleneği idi (Pierce 1998:291).

Osmanlıda Valide Sultan Padişah ailesinin bir temsilcisi olarak adalet, yardım etme, cömertlik, dindarlık gibi nitelikler açısından da örnek olma görevini yerine getirirdi. Böyle bir kurumsal yapı içinde cariyelikten Valide Sultan'lığa yükselme süreci de göz önüne alındığında Osmanlı hanedanında Valide Sultan'ın taşıdığı politik güç ve otorite daha kolay anlaşılabilir.

Montesquieu, kurumlar zaferlerinden ötürü yok olur demişti (Beck 1999:17). Bu açıdan değerlendirildiğinde, tarih sahnesinden silinmenin yenmek ve yenilmek olarak iki farklı görünüme sahip olduğundan sözedilebilir. Osmanlı tarihinin önemli kurumlarından biri olan Harem de yerine getirdiği işlevler, süreç içinde yerini yeni yapılara ve işlevlere devrederek tarih sahnesinden silinmiştir. Böyle büyük ölçekli bir sosyal yapının, teşkilatlanma tarzını ve parçaları arasındaki temel ilişki biçimini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma, tarihsel sosyoloji bağlamında yeni incelemeler içinde bir çıkış noktası olur inancındayız.

KAYNAKÇA

- AKGÜNDÜZ, Ahmed (1995) "Osmanlı'da Harem", İstanbul Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- AKGÜNDÜZ, Ahmed ve Said ÖZTÜRK (1999) "Bilinmeyen Osmanlı" İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- ALDERSON, A.D. (1998) "Osmanlı Hanedanının Yapısı" İstanbul, İz Yayıncılık.
- ALTINDAL, Meral (1994) "Osmanlı'da Kadın", İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi.
- BALAMAN, Ali Rıza (1994) "Türkiye'de Geleneksel Yaşamda Kadının Toplumsal Yeri", Humana, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.,133-154.
- BECK, Ulrich (1999) "Siyasallığın İcadı", (Çev.N.Ünler), İstanbul, İletişim Yay.
- D'OHSSON, (1992), "Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi", Harem-i Hümayun, (Çev.A.Düz), Ankara, T.C.Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Cilt:3.953-965.
- GIDDENS, Anthony (2000) "Sosyoloji", İstanbul, Ayraç Yay.
- GOODWIN, Godfred (1998) "Osmanlı Kadınının Özel Dünyası", İstanbul, Sabah Kitapları.
- KANDİYOTİ, Deniz (1997) "Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar", İstanbul, Metis Yay.
- O'DONNEL, Gerardo (1998) "Mastering Sociology", London, MacMillan Edu.ltd.
- PAMUK, Orhan (1998) "Benim Adım Kırmızı", İstanbul, İletişim Yayınları.
- PEIRCE, Leslie (1998) "Harem-i Humayun" İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- SAZ, Leyla (1974) "Haremin İç Yüzü", (düz.S.Borak), İstanbul, Milliyet Yay. (2000) "Anılar,19. yy'da Saray Haremi", İstanbul, Cumhuriyet Kitapları.
- SKOCPOL, Theda (1999) "Sosyolojinin Tarihsel İmgelemi", Tarihsel Sosyoloji, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1-23.
- TOKMAKÇIOĞLU, Erdoğan (1991) "Osmanlı Kadın Akımları", İstanbul, Geçit Kitabevi.
- ULUÇAY, Çağatay (1985) "Harem", Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt:2.